

інклюзивна освіта
для дітей з особливими потребами
в Україні

ПРАЦЮЄМО РАЗОМ:

Дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків.

Досвід Канади

Київ, 2012

УДК 373.091.042-056.26-053.5(07-055.52)
ББК 74.200
П70

Видання посібника «Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади» здійснено в межах діяльності канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку (СІДА)

П70 **Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади:** посіб. - К.: Паливода А.В., 2012. - 50 с.

ISBN 978-966-437-331-6.

«Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади» – це добірка практичних матеріалів щодо розвитку та підтримки партнерства батьків дітей з особливими потребами і звичайних закладів освіти задля розбудови інклюзії. В ній широко представлені такі питання, як: ідентифікація потреб дитини та планування роботи щодо їх забезпечення, розроблення плану оцінки потреб дитини, планування програми задоволення потреб у межах шкільного середовища та в громаді, окремі аспекти позитивної комунікації та врегулювання конфліктів.

ББК 74.200

Авторське право на цю публікацію належить Міністерству освіти, громадянства та молоді провінції Манітоба (Канада). Погоджено до перекладу та друку *Канадським центром вивчення питань інвалідності*. Жодна частина посібника не може бути відтворена в будь-якому вигляді та будь-якими засобами без попередньої згоди Центру.

Англомовна версія посібника опублікована на веб-сайті Міністерства освіти, громадянства та молоді провінції Манітоба (Канада) за адресою <<http://www.edu.gov.mb.ca/ks4/specedu/documents.html>>. *Working together : a handbook for parents of children with special needs in school. ISBN 0-7711-3217-4*
1. *Special education—Parent participation—Manitoba—Handbooks, manuals, etc.* 2. *Children with disabilities—Education—Manitoba—Handbooks, manuals, etc. I. Manitoba. Manitoba Education, Citizenship and Youth.*

Розповсюджується безкоштовно

ISBN 978-966-437-331-6

©Канадський центр досліджень з питань інвалідів, 2012

Навчальне видання

**Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі.
Довідник для батьків. Досвід Канади**

Посібник

Відповідальна за випуск Н. В. Чайковська

Відповідальна за друк Н. М. Симоненко

Коректор А. В. Гришук

Комп'ютерна верстка, обкладинка Н. В. Чайковська

Підписано до друку 13.11.2012 р.
Формат 60х90/8
Умов. друк. арк. 6,25

Папір офсетний
Друк офсетний
Гарнітура Times New Roman, Arial

Зам. № 0450
Наклад 300 пр.

Видавець – Паливода Алла Володимирівна
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044)351-21-91
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (серія ДК № 283 від 18.12.2000 р.)

Віддруковано в друкарні ТОВ «Гамбрінус Прінт»
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е, тел. 537-29-10

ЗМІСТ

Подяка	5
Передмова	6
Преамбула	7
1. Вступ	9
Партнерство між родиною і школою	10
Як користуватися цим посібником?	11
Термінологія, якою користуються в школі	11
2. Ідентифікація та оцінка	16
Ідентифікація потреб вашої дитини	
та планування роботи щодо їх забезпечення	17
Розроблення плану оцінки для вашої дитини	18
3. План і програма	21
Планування програми для вашої дитини	22
Команда вашої дитини	25
Індивідуальний навчальний план	27
Види підтримки в межах програми	30
Планування перехідного періоду	33
4. Комунікація	39
Ставимо запитання	40
Врегулювання розбіжностей	42
5. Додаткова інформація	43
Команда моєї дитини	46
Питання та фахівці, які можуть дати	
компетентну відповідь	47
Використана література	49

ПОДЯКА

Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» висловлює щиру подяку Міністерству освіти, громадянства та молоді провінції Манітоба, широкому колу фахівців та всім, хто долучився до процесу підготовки посібника.

Асоціація керівників відділів учнівських послуг (Student Services Administrators' Association of Manitoba (SSAAM)), яка спільно з Міністерством працювала над написанням посібника та надавала приміщення для проведення регіональних консультацій. Міністерство особливо вдячне таким представникам SSAAM: Таня Едгар, шкільний округ Маунтін Вью, Сенді МакКрейг, шкільний округ міста Вінніпег.

Цінні зауваження й рекомендації щодо змісту і формату цієї книжки надали: Асоціація життя в громаді, регіональний осередок провінції Манітоба; Асоціація батьківських рад (МАРС); Асоціація шкільних інспекторів Манітоби (MASS); Асоціація шкільних попечителів Манітоби (MAST); Товариство вчителів провінції Манітоба (MTS).

Особливі слова подяки 200 батькам і членам сімей дітей з особливими потребами, які надавали цінні поради й зауваження в процесі обговорення цих матеріалів, а також освітянам з організацій та навчальних округів, які на добровільних засадах забезпечували організаційну й технічну підтримку в проведенні робочих зустрічей в регіонах: Асоціація життя в громаді, регіональний осередок провінції Манітоба; Навчальний округ міста Брандон; Навчальний округ селища Евергрін; Навчальний округ Гарден Веллі; Навчальний округ ГанOVER; Навчальний округ ім. лорда Селкірка; Навчальний округ ім. Луїса Ріла; Навчальний округ Пембіна Трейлз; Навчальний округ Свон Веллі.

Міністерство освіти, громадянства та молоді провінції Манітоба також висловлює вдячність спеціалістам з відділу підтримки школи, який спеціалізується на проблемах навчання учнів з особливими потребами, за допомогу в проведенні робочих обговорень у регіонах, а також Трейсі Мур з Міністерства у справах родини та житлозабезпечення за підготовку змістовної рецензії на цей посібник.

Міністерство освіти, громадянства та молоді провінції Манітоба.

Персонал департаменту освітніх програм:

- *Джоанна Блейз*, менеджер проектів, відділ підтримки школи по роботі з учнями з особливими потребами; сектор програм і учнівських послуг;
- *Лі-Іла Боус*, координатор, відділ підготовки й поширення документації та методичних публікацій; сектор розроблення програм;
- *Філіс Кунцевич*, референт по проектах, відділ підтримки школи по роботі з учнями з особливими потребами; сектор програм та учнівських послуг;
- *Сьюзан Леткеманн*, редактор відділ підготовки й поширення документації та методичних публікацій; сектор розроблення програм;
- *Мерілін Тейлор*, керівник проектів, консультант у галузі спеціальної освіти, відділ підтримки школи по роботі з учнями з особливими потребами; сектор програм і учнівських послуг;
- *Ліндсей Волкер*, спеціаліст з комп'ютерної верстки, відділ підготовки й поширення документації та методичних публікацій; сектор розроблення програм.

ПЕРЕДМОВА

Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» розпочав свою діяльність в Україні в 2008 році завдяки підтримці Канадської агенції з міжнародного розвитку (CIDA) та партнерської співпраці низки канадських та українських громадських та державних організацій. Пілотними регіонами проекту обрано Львівську область та Автономну Республіку Крим.

Метою проекту є змінення ставлення уряду, закладів освіти та неурядових організацій до проблем людей з інвалідністю, зокрема в сфері освіти. Ідеологія проекту базується на соціально-правовій моделі інвалідності, на визнанні того, що: «Інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі»; на партнерстві освітніх, урядових та громадських організацій, які об'єднують свої зусилля заради розбудови інклюзивної моделі освіти в Україні.

Проект розглядає розбудову інклюзивної освіти як системний процес, який спрямовано на забезпечення права кожної дитини на якісну, доступну освіту за місцем проживання, задоволення її освітніх потреб під час навчального процесу.

У компоненті «Соціальна політика» проект спрямовує свої зусилля на внесення змін в законодавчо-нормативні документи, що вже існують, та розробку нових документів з урахуванням міжнародних стандартів; формування інтегрованих підходів до питань інвалідності; сприяння розвитку освітніх систем, які можуть стати частиною нової соціальної політики.

В компоненті «Освіта» проект розвиває інклюзивну практику на рівні загальноосвітнього навчального закладу, забезпечуючи педагогів, адміністрацію шкіл, батьків знаннями та вміннями, які сприяють досягненню успіху всіма дітьми; сприяє змінам у системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; формує новий підхід управління закладом освіти в умовах інклюзивного навчання.

У компоненті «Громадянське суспільство» проект ставить за мету розширення руху «Школа одна для всіх!» шляхом залучення батьків, що виховують дітей з інвалідністю/особливими потребами до учбового процесу; розбудови потенціалу громадських організацій, які опікуються питаннями освіти дітей з інвалідністю/особливими потребами, партнерства з державними установами, тим самим сприяючи розбудові інклюзивного суспільства, в якому цінується кожна особистість незалежно від стану здоров'я, особливих потреб, інвалідності, віку та статі тощо.

Для більш широкого залучення громадськості до діяльності в рамках проекту використовуються різні технології: проведення семінарів, тренінгів, конференцій, форумів, інформаційних компаній, акцій; розробка інформаційно-методичних матеріалів, навчальних курсів, видання практичних посібників, проведення наукових досліджень та публікація їх результатів, розміщення матеріалів з питань інклюзії на веб-сайті проекту <http://www.education-inclusive.com> тощо.

Партнерами у виконанні проекту є Канадський Центр вивчення інвалідності (Вінніпег, Канада), Університет Грента МакЮена (Едмонтон, Канада). Українськими партнерами проекту виступають – Всеукраїнський Фонд «Крок за кроком», Національна Асамблея Інвалідів України, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України.

ПРЕАМБУЛА

Батьки й освітяни, Міністерство освіти, громадянства та молоді провінції Манітоба поділяють спільну мету – *створити всі умови для того, щоб діти з особливими потребами отримували таку освіту, яка, з одного боку, забезпечує якісні можливості для навчання, а з іншого, до кожної дитини висуває вимоги з урахуванням її індивідуальних потреб.*

Фундаментальним принципом нашої роботи в провінції Манітоба є таке розуміння інклюзії:

«Інклюзія – це спосіб мислення та дії, який дає змогу кожній особі почуватися захищеною і знати, що її приймають і поважають. Інклюзивна спільнота свідомо розвивається, щоб задовольняти мінливі потреби своїх членів. Через визнання й надання підтримки вона забезпечує умови для значимої участі й рівного доступу до переваг громадянства.

У Манітобі ми обираємо інклюзію як засіб покращення добробуту кожного члена нашої громади. Працюючи разом, ми більше здатні створювати основу багатшого майбутнього для нас усіх.»

Таку концепцію інклюзії було прийнято Міністерством у 2001 році. Ця філософія знайшла своє відображення в розробленні та власне в змісті пропонованого видання. Увесь процес підготовки книжки «Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади» ґрунтувався на тісній взаємодії працівників Міністерства з представниками Асоціації керівників відділів учнівських послуг, які надають поради й підтримку в роботі з дітьми з особливими потребами, а також містив численні консультації з батьками в різних регіонах провінції.

Автори посібника наголошують на тому, що потреби таких учнів дуже різноманітні й можуть динамічно змінюватися. Ця книжка покликана стати опорою й додавати впевненості батькам та іншим членам родин, де є такі діти. Посібник містить інформацію про деякі послуги й напрями роботи для забезпечення індивідуальних потреб учнів у навчальному закладі. Крім цього, в ньому ви знайдете практичні поради й стратегії, які допоможуть вашій дитині успішно долати перехідні періоди, наприклад, при зміні середовища, умов навчання тощо; а також дадуть вам змогу відігравати значимішу роль у діяльності шкільної команди, створеної для роботи з нею, постійно бути в курсі подій.

Результати наукових досліджень показують, що активна участь батьків і родин у процесі освіти дітей позитивно впливає на їхню успішність у школі. Цей висновок особливо важливий, коли йдеться про дитину з особливими потребами. Викладений тут довідковий матеріал стане вам у пригоді на багато років, поки ваша дитина відвідує навчальний заклад у провінції Манітоба.

« У цьому посібнику термін «батьки» охоплює батьків та опікунів і вживається з усвідомленням того, що в певних випадках до освіти дитини може бути залучений лише один з них – мати чи батько. »

Примітки

ВСТУП

ВСТУП

Партнерство між родиною і школою

Працюємо разом як партнери в освіті

У провінції Манітоба батьки є важливими партнерами в освіті. Адже ви знаєте свою дитину найкраще. Вам добре відомі її сильні сторони, здібності, труднощі й потреби, а тому вам належить відігравати істотну роль у її навчанні. Важливо, щоб ви й ваша дитина долучалися до процесу прийняття рішень стосовно її освіти. Ваша участь у плануванні освітньої програми, ваше постійне залучення й підтримка позитивно й суттєво впливатимуть на її навчання.

У Манітобі керівні органи навчальних округів – правління – мають забезпечувати освіту всім дітям і молоді шкільного віку, які проживають на їх території. Діти й підлітки мають право відвідувати школу з п'яти років до здобуття повної середньої освіти або до 21 року. Учням з особливими потребами, в тому числі з інвалідністю, необхідні належні освітні можливості, які відповідають характеру їхніх навчальних потреб, віковим особливостям та рівню шкільної успішності.

Ретроспективний погляд на розвиток спеціальної освіти

Починаючи з 1966 року, школи Манітоби зобов'язані навчати дітей з особливими потребами. За цей період у галузі спеціальної освіти відбулося багато змін та покращень.

Останні два десятиліття позначилися такими подіями:

- **Огляд стану спеціальної освіти в Манітобі**, проведений 1995 року, передбачав всебічний аналіз послуг для дітей і молоді з особливими потребами;
- **Програма з розроблення положень і процедур за підсумками Огляду**, яку було започатковано на виконання рекомендацій опублікованого в 1998 році Остаточного звіту про результати огляду ситуації в галузі спеціальної освіти. Під час цієї програми було напрацьовано пакет допоміжних документів і проведено громадські консультації щодо формування нової політики, методик фінансування та процедур підзвітності;
- **Біль 13 – «Про належні освітні програми» (2004)** – ці законодавчі норми, що є частиною Закону про державну школу, визначають стандарти належних освітніх програм для всіх учнів.

У Манітобі ми переконані в тому, що тісна партнерська співпраця між школами й родинами – запорука успіху наших дітей і молоді.

Як користуватися цим посібником?

Зміст і структура

Цей посібник адресований батькам дітей з особливими потребами, які навчаються в школі. Він складається з п'яти основних розділів.

- **Вступ.** У вступному розділі йдеться про передумови появи цього видання, його зміст та принципи організації матеріалу. В ньому також подано визначення слів із площини спеціальної освіти, які далі зустрічатимуться читачам на сторінках посібника.
- **Ідентифікація та оцінка.** Цей розділ коротко пояснює, хто бере участь у процесі виявлення й діагностики індивідуальних навчальних потреб, аби допомогти вашій дитині успішно адаптуватися до школи й засвоювати програму.
- **План і програма.** Тут міститься інформація про організації й служби, які діють на базі вашої школи чи в межах округу та надають підтримку для планування й розроблення ефективної освітньої програми для дитини. Також подано рекомендації щодо варіантів вашої особистої участі в організації навчання своєї дитини.
- **Комунікація.** Цей розділ присвячено необхідності регулярних контактів між школами й родинами, які слід підтримувати постійно впродовж усього періоду навчання вашої дитини. Він також містить поради щодо пошуку відповідей на важливі запитання і способів вирішення проблемних ситуацій.
- **Додаткова інформація.** Тут ви знайдете корисні шаблони/списки, які допоможуть вам краще організувати власну діяльність і задовольняти потреби своєї дитини. На сторінці «Використана література» вміщено перелік публікацій та інших джерел, на які ми спиралися під час підготовки посібника.

Поради батьків

У посібнику вам зустрінуться поради від батьків з різних куточків провінції, які також брали участь у його підготовці.

Термінологія, якою користуються в школі

Часто вживані слова та їх значення

Можливо, ваша дитина щойно перейшла до системи освіти, а можливо вона вже деякий час навчається в школі. Але так чи інакше, у спілкуванні з педагогами й іншими людьми, які з нею працюють, вам, напевне, доводиться чути деякі спеціальні слова, зокрема ті, що пояснюються нижче. Важливо запитувати педагогів та інших співрозмовників у школі вашої дитини про зміст слів, які вони вживають, просити їх уточнити, що той чи той термін може означати стосовно вашої дитини.

« **П**опросіть
уточнити.
Професійному
жаргону можна
дати визначення.

»

Адаптація – зміна методики, типів матеріалів та/або завдань і продуктів навчальної діяльності, які має підготувати учень, щоб досягти очікуваних результатів навчання.

Оцінка – систематичний процес збирання інформації про те, що учень знає, вміє робити і навчається робити.

План поведінкового втручання (ППВ) – план втручання, який розробляє команда для забезпечення соціальних і поведінкових потреб учня.

Клініцист – особа, яка отримала сертифікат на здійснення клінічної діяльності в школі відповідно до Положення про сертифікацію та кваліфікаційні стандарти педагогічних працівників (Положення провінції Манітоба № 515/88), Закону про державну школу і яка надає підтримку шкільному персоналу, батькам та учням у рамках забезпечення спеціальних освітніх послуг.

Психолог-консультант – шкільний працівник, який надає підтримку за такими напрямками:

- консультації для батьків та учнів;
- оцінка учнівських здібностей;
- допомога учням в плані особистого, соціального розвитку та професійної орієнтації;
- рекомендації щодо направлення до інших фахівців;
- взаємодія з іншими членами персоналу в процесі планування та реалізації виховних програм для учнів.

План на день – план, який визначає методику й заходи повсякденного впровадження індивідуального навчального плану (ІНП) учня. Як правило, він містить розклад учня на день та очікувані результати або цілі, над якими має працювати дитина цього дня.

Диференційоване викладання – підхід до викладання, який визнає індивідуальні особливості учнів і враховує їх у навчальному процесі. Вчителі застосовують широкий діапазон методів, щоб сприяти засвоєнню нових знань, умінь і навичок, допомагати кожному учневі досягати максимального успіху.

Асистент учителя – особа, яку наймає школа/округ для надання підтримки вчителям та учням, безпосередньо підпорядкована вчителю або директору.

Інклюзія – спосіб мислення та дії, який дає змогу кожній особі почуватися захищеною й знати, що її приймають і поважають.

Інклюзивна освіта – надання всім учням необхідної підтримки й можливостей для активної участі в житті своєї шкільної спільноти.

Індивідуальний навчальний план (ІНП) – письмовий план на рік, який складає і впроваджує команда для задоволення індивідуальних навчальних потреб учня.

Індивідуалізовані програми – програми, які розробляються для забезпечення потреб учнів із важкою когнітивною інвалідністю. Вони не входять до типового курикулуму й орієнтовані на формування когнітивних, соціальних/поведінкових, комунікативних навичок, навичок самообслуговування й розвиток моторики.

Офіційний опікун – призначений у судовому порядку офіційний опікун чи опікунство, встановлене відповідно до положень Закону

про охорону дитинства й родини (*The Child and Family Services Act*) або Закону про розгляд питань спадку й опіки в Суді королівської лави (*The Court of Queen's Bench Surrogate Practice Act*). Як правило, офіційним опікуном дитини є її соціальний працівник зі штату служби чи органу, що належить до структури Міністерства у справах дитини й родини.

Програми формування життєвих навичок – програми, орієнтовані на розвиток функціональних навичок, якими мають володіти всі люди для життя, роботи, самообслуговування. В таких програмах увагу часто зосереджують на формуванні навичок, необхідних для незалежного життя.

Модифікація – зміна кількості чи змісту навчальних цілей, яких має досягти учень відповідно до вимог провінційного курикулуму. Такі зміни здійснює вчитель або шкільна команда, що працює з ним.

Трудотерапевт (клініцист) – фахівець, який здобув спеціальну підготовку, щоб допомагати людям розвивати свою спроможність виконувати дії з повсякденного життя, наприклад, для самообслуговування, роботи й проведення вільного часу. Мета трудотерапії полягає в покращенні й підтриманні здоров'я та індивідуальної ефективності. Трудотерапевт проводить індивідуалізовану оцінку, пропонує рекомендації щодо здійснення індивідуалізованих адаптацій і модифікацій класного приладдя, проводить навчання персоналу, щоб по його завершенні інші працівники також могли допомагати дітям повноцінно долучатися до навчального процесу й інших видів діяльності в школі. Трудотерапевти часто працюють спільно з фізіотерапевтами.

Фізіотерапевт (клініцист) – фахівець, який проводить оцінку, надає підтримку та допомагає покращувати фізичне функціонування й працездатність організму. Фізіотерапевти працюють з учнями, які мають проблеми руху, координації та підтримання рівноваги. Вони здійснюють індивідуалізовану оцінку, надають рекомендації та навчають працівників практичних методик роботи з учнем для задоволення його фізичних потреб. Фізіотерапевти часто працюють спільно з трудотерапевтами.

Місце навчання (направлення до місця навчання) – школа або спеціальне навчальне середовище, яке обирають для учня. Питання щодо направлення дитини до того чи іншого місця навчання визначаються політикою школи/округу або рішенням команди, яка з нею працює.

Психолог (клініцист) – шкільний психолог є фахівцем з психології й педагогіки. Шкільні психологи – кваліфіковані професіонали в галузі психіатрії та спеціалізуються на психолого-педагогічній діагностиці, проблемах дитячого розвитку, управлінні поведінкою, індивідуальній та груповій психологічній підтримці й наданні консультацій.

Справа учня – окрема папка з добіркою письмових даних про освіту учня, яка зберігається в адміністрації школи або навчального округу.

Фахівець з проблем читання (клініцист) – учитель, котрий пройшов спеціальну підготовку для роботи з дітьми, в яких працівниками школи вже було виявлено певні навчальні потреби. Фахівці

з проблем читання проводять оцінку, надають рекомендації і пропонують варіанти модифікацій чи адаптацій у навчанні читання й письма, в тому числі – ефективні стратегії для роботи з дітьми, що мають труднощі читання.

Ресурсний учитель – учитель у штаті школи чи навчального округу, який забезпечує супровід учнів і педагогів, зокрема, проводить консультації, надає навчально-методичні матеріали й забезпечує безпосередню допомогу. Зазвичай, у школі такий працівник координує роботу з учнями з особливими потребами.

Соціальний працівник (клініцист) – шкільний соціальний працівник виконує роль сполучної ланки між родиною, школою і громадою. Шкільні соціальні працівники надають індивідуальну та групову психологічну підтримку, консультують учителів, забезпечують інші послуги, які допомагають учням впоратися з наслідками своєї інвалідності. Вони співпрацюють з місцевими службами й установами, забезпечують супровід учням і родинам, які потребують комплексних послуг.

Логопед (клініцист) – фахівець, який надає допомогу шкільній команді, зокрема ділиться спеціалізованими знаннями й навичками в галузі комунікативного розвитку, труднощів комунікації та їхнього впливу на здатність учня засвоювати навчальний матеріал і на його соціальну успішність. Логопед проводить оцінку, надає рекомендації, проводить терапевтичні заняття і пропонує варіанти модифікацій чи адаптацій для полегшення комунікації.

Керівник відділу учнівських послуг – особа, яка має сертифікат зі спеціальної освіти і прийнята на роботу в школу чи округ для координації послуг, що надаються учням аби задовольнити їхні потреби та підтримати в забезпеченні таких послуг.

Учнівські послуги/послуги спеціальної освіти – відповідний відділ та послуги, які надає школа/округ для задоволення потреб учнів з особливими навчальними, соціальними, поведінковими чи фізичними потребами.

Індивідуалізований очікуваний результат навчання – широко вживаний нині термін, синонімічний терміну «навчальна ціль» (або «цілі»), який використовується при оформленні індивідуального навчального плану для учня. У формулюванні такого очікуваного результату, або цілі, вказано, що цей учень має засвоїти, за який період та яким чином.

Примітки

Ідентифікація та оцінка

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА

Ідентифікація потреб вашої дитини і планування роботи щодо їх забезпечення

Можливо, про особливі потреби дитини відомо ще до зарахування її до школи. Або вже після початку навчального року вчитель чи ви помічаєте, що дитина стикається з труднощами у засвоєнні матеріалу. В кожному разі, потрібно скласти план для роботи з нею, попередньо проаналізувавши певні аспекти її розвитку. Іншими словами, щоб краще навчити дитину та зрозуміти, як вона навчається, вчитель звертає увагу на:

- соціальні чи поведінкові навички;
- комунікативні навички;
- когнітивні навички / навички навчальної діяльності;
- фізичні чи сенсорні навички.

Висновок лікаря про наявність у дитини певного стану чи інвалідності не дає достатньо інформації, щоб планувати роботу із забезпечення її індивідуальних потреб. Не існує двох абсолютно однакових дітей. Навіть маючи один і той самий діагноз, вони часто відрізняються своїми здібностями й особливостями навчання, а тому потребують різного супроводу. Наприклад, у двох дітей діагностовано феталкогальний синдром. Але, при цьому, за своїми навчальними потребами в них дуже мало спільного. Одна дитина добре функціонує в класі, навчається за типовим навчальною програмою й почувається успішною без будь-якої суттєвої підтримки. Друга ж стикається зі значними труднощами, потребує спеціальних програм, які не входять до змісту стандартної навчальної програми (курукулуму), а також постійного нагляду.

Як отримати підтримку: перші кроки

Якщо у вас склалося враження, що ваша дитина стикається з труднощами в навчанні, то передусім необхідно звернутися до класного вчителя. Щоб визначити навчальні потреби вашої дитини, вчитель може:

- поговорити з нею;
- поспостерігати за нею в класі;
- проаналізувати зразки робіт, виконані на уроці;
- оцінити її здібності до математики, читання тощо.

« **Надайте** відповідним членам команди копії звітів про проведені оцінки та повідомте іншу медичну інформацію. »

Як батьки, ви також можете збирати інформацію, яка згодом буде корисною в процесі оцінки. Зокрема, йдеться про медичні зві-

ти й ваші власні спостереження щодо навчальних потреб дитини та нещодавніх змін у її поведінці поза школою.

Здійснивши ці кроки для оцінки потреб дитини, вчитель, після консультацій з батьками, може вирішити, що необхідно звернутися до фахівця за підтримкою чи для проведення подальшої оцінки. У кожному разі, перед направленням дитини до інших педагогічних чи клінічних спеціалістів у школі/окрузі рекомендується отримати письмову згоду батьків. У кожному навчальному закладі й окрузі діють свої процедури оцінки, тому питання щодо типу планованої оцінки або направлення на оцінку та можливої тривалості цього процесу радимо обговорити з учителем вашої дитини чи з директором школи.

Виявлення особливих потреб і втручання у ранньому віці згодом часто полегшує процес адаптації дитини до школи й сприяє покращенню успішності. Процедура оцінки допоможе встановити індивідуальні потреби дитини. Деяким дітям важко навчатися в певні проміжки часу, тому їм необхідна короткотермінова підтримка. З іншого боку, багато особливих потреб залишаються на все життя. Потреби вашої дитини можуть змінюватися залежно від середовища та засвоєних нею копінгових стратегій. Крім цього, освітні потреби вашої дитини залежать і від багатьох інших обставин. Тому важливо регулярно проводити засідання шкільної команди, щоб визначати такі обставини й відповідним чином коригувати її програму.

Після того, як ви надали школі дозвіл на направлення дитини до ресурсного вчителя чи клініциста, готується план оцінки. Батьки можуть долучатися до оцінювання в різний спосіб.

Розроблення плану оцінки для вашої дитини

Як здійснюється оцінка

Залежно від потреб вашої дитини, в процесі оцінки може брати участь декілька фахівців, зокрема: ресурсний учитель, спеціаліст з проблем читання, логопед, психолог, трудотерапевт та інші. Різні фахівці оцінюють різні сфери розвитку відповідно до своєї кваліфікації. Наприклад, психолог визначає когнітивні здібності чи потенціал дитини. Класний учитель або ресурсний педагог можуть оцінити пізнавальні вміння й навички або те, як дитина навчається. Зверніться до класного вчителя, щоб з'ясувати, які аспекти оцінюватиме кожен із залучених фахівців.

Для визначення стану когнітивної/пізнавальної, соціальної, емоційної, комунікативної та/або поведінкової сфери дитини й

пов'язаних з ними потреб застосовується широке коло діагностичних методик. Деякі з цих методик передбачають участь батьків і вчителів для гарантії того, що зібрана інформація – точна і дає змогу скласти адекватне уявлення про дитину.

Серед завдань, які вирішуються при проведенні оцінки і зумовлюють необхідність її проведення, можна навести такі:

- з'ясувати, чи є у вашої дитини особлива навчальна потреба;
- встановити поточний рівень і характер її здібностей, навичок і потреб;
- дізнатися, яким чином виявлені особливі навчальні потреби впливають на здатність вашої дитини навчатися та функціонувати в школі;
- визначити належні програми й послуги для забезпечення її індивідуальних потреб.

Предметом оцінки може бути один аспект розвитку вашої дитини або різні поєднання таких аспектів залежно від її специфічних потреб.

«
Приходьте
на шкільні
наради з другом,
сусідом
чи родичем.

»

Коли всі результати оцінки для вашої дитини готові, з вами зв'яжеться представник школи й домовиться про засідання. Таке засідання проходить за участю педагогів і фахівців, які брали участь у цьому процесі, і має конкретну мету – пояснити отримані висновки, обговорити рекомендації та залучити вас до прийняття рішень, що з них випливають. Ви, вчитель та/або інші особи, які працюють з вашою дитиною, отримаєте письмовий звіт.

Якщо вас непокоїть тривалість періоду оцінки, радимо обговорити це питання з учителем вашої дитини чи з директором. Школа співпрацює з персоналом відділу по роботі з учнями з особливими потребами у визначенні необхідних клінічних послуг і видів підтримки. Клінічні спеціалісти, за якими закріплена ваша школа, вивчають всі отримані направлення та визначають пріоритетність свого залучення в кожному конкретному випадку залежно від необхідності чи терміновості. Зверніться до вчителя вашої дитини та з'ясуйте, на коли призначено оцінювання для неї і коли мають бути готові результати.

Примітки

План і програма

ПЛАН І ПРОГРАМА

Планування програми для вашої дитини

Навчання як індивідуальний процес

Усі діти здатні навчатися, але не всі навчаються в однаковий спосіб, за однаковий час або в однаковому темпі. Учні з особливими потребами мають різноманітні навчальні потреби, тому існує багато шляхів їх забезпечення. Те, що підходить для одного, може виявитися не найкращим варіантом для іншого.

Задовольняти індивідуальні навчальні потреби учнів означає:

- визначити поточні потреби й навички;
- вибрати й сформулювати індивідуальні очікувані результати або навчальні цілі для учня;
- обрати оптимальне навчальне середовище;
- визначити складові належної програми й спланувати її впровадження.

Планування ефективної програми

Ефективна програма:

- побудована навколо потреб індивідуального учня;
- добре спланована, гнучка і постійно коригується, залежно від необхідності, щоб краще задовольняти такі потреби;
- інклюзивна і дає змогу учням максимально долучитися до загального навчального процесу на основі типової навчальної програми;
- цілісна і впроваджується послідовно, незважаючи на можливі зміни середовища;
- передбачає співпрацю батьків і вчителів.

Підтримка в засвоєнні програми

Більшості учнів з особливими потребами необхідна певна підтримка для навчання за індивідуальною програмою. Прикладом такої підтримки може бути варіювання методики навчання, способу виконання завдань або участі в діяльності учнівського колективу на уроці. Команда визначає тип і ступінь підтримки на основі аналізу здібностей, сильних сторін і потреб дитини.

Типи підтримки в межах програми

Крім диференціації викладання для всіх дітей з метою надання підтримки учням у школах, також застосовуються *адаптація, модифікація навчальної програми* та розроблення *індивідуалізованих програм*. Нижче ми докладніше розглянемо ці типи підтримки, яку надають педагогічні працівники для задоволення потреб дитини у засвоєнні програми.

- **Диференційоване викладання.** Всі вчителі намагаються організувати навчання таким чином, щоб враховувати розмаїття потреб усіх учнів, і для цього диференціюють їхню діяльність в класі. Іншими словами, вони часто варіюють підходи й методику в плануванні уроків, під час безпосередньої роботи з учнями та при оцінці їхнього прогресу.
- **Адаптація.** Адаптації використовуються в тому разі, коли учень в змозі засвоювати матеріал на рівні вимог освітнього стандарту (навчальної програми) провінції, але потребує для цього певних фізичних акомодаций, іншої методики викладання чи застосування іншої форми оцінювання. Адаптація означає зміну методики викладання, типів матеріалів та/або завдань чи продуктів навчальної діяльності, які готує учень. Зокрема, деякі учні з фізичною інвалідністю не можуть писати, а тому мають виконувати письмові завдання за допомогою комп'ютера. Учням, які не бачать, потрібно надавати навчальні матеріали мовою Брайля. Все це – приклади адаптацій.
- **Модифікація навчальної програми.** У деяких учнів з особливими потребами можуть бути значні когнітивно-пізнавальні труднощі, внаслідок яких вони неспроможні працювати на рівні цілей освітнього стандарту провінції, навіть з використанням адаптацій. Для них матеріал програми потрібно модифікувати. Модифікація – це зміна кількості чи змісту навчальних цілей, яких має досягти учень відповідно до вимог провінційного курикулуму. Такі зміни здійснюються для забезпечення його навчальних потреб. Важливо, щоб команда дитини попередньо обговорила причини й шляхи застосування таких модифікацій. Також необхідно поінформувати батьків і залучити їх до цього обговорення. Модифікації мають бути прописані в індивідуальному навчальному плані (ІНП).

Коли такий учень переходить до старшої школи, то, згідно з рішенням команди, його курси позначають кодом «модифіковано» («М»). При цьому учень та його батьки мають брати участь у процесі обговорення й ухвалення такого рішення. Варто усвідомлювати, що курси з кодом «М» за своїм змістом не дають права на вступ до закладів післясередньої освіти, а також розуміти, що їх вказують у таблиці успішності.

« **В**ибудуйте ефективну систему комунікації. Намагайтеся завжди бути в курсі того, що відбувається з вашою дитиною в школі. »

- **Індивідуалізовані програми.** У деяких учнів когнітивна інвалідність настільки значна, що залучення їх до загального навчального процесу, побудованого на основі типового освітнього стандарту (навчальної програми), неефективне. Для них більш актуальними будуть інші навчальні цілі – високо індивідуалізовані та спрямовані на формування належних функціональних навичок. Команда приймає рішення про застосування індивідуалізованої програми для учня, виходячи з оцінки його когнітивних здібнос-

тей. Така програма складається з комплексу спланованих заходів з розвитку когнітивних/функціональних академічних навичок, соціальних/поведінкових навичок, навичок самообслуговування чи саморегуляції, а також розвитку великої та дрібної моторики. Зауважимо, що індивідуалізовані очікувані результати навчання, або цілі, мають бути зазначені в ІНП.

У старшій школі індивідуалізована програма (код «І») часто містить професійно-технічну підготовку. На цій освітній ланці учні, які навчаються за такою системою – тобто з кодом «І» – повинні мати ІНП із задокументованими цілями програми.

Поговоріть із класним учителем вашої дитини, щоб з'ясувати, якого типу програмної підтримки вона потребує або, можливо, вже отримує. Якщо для неї застосовуються адаптації, модифікації навчальної програми чи індивідуалізована програма і ви б хотіли більше про них дізнатися, зверніться до класного вчителя або ресурсного педагога.

Команда вашої дитини

«

Дізнайтеся, чи є в місцевій школі батьківське об'єднання для учнів з особливими потребами. Якщо ні, започаткуйте його. Для початку роботи зверніться до громадських організацій та заручіться їхньою підтримкою.

»

Якщо навчальні потреби учня за своїм характером вимагають надання підтримки, для нього створюється команда. Кількість її учасників може бути різною. Для супроводу учнів із важкими навчальними потребами залучають широке коло осіб, у тому числі: ресурсного вчителя, асистента вчителя, психолога, трудотерапевта та/або інших. Склад команди, яка працює з вашою дитиною, залежатиме від її потреб і від того, які спеціалісти необхідні для розроблення та реалізації програми.

Склад команди

Наведена нижче схема показує, хто може входити до команди вашої дитини.

- **Шкільна команда** зазвичай складається з людей, залучених до повсякденної роботи з дитиною в школі.
- **Команда підтримки**, учасники якої консультують представників шкільної команди й надають професійні послуги з планування, оцінки та розроблення й впровадження програм.

Джерело: за матеріалами «*Individual Education Planning: A Handbook for Developing and Implementing IEPs, Early to Senior Years*» (Winnipeg, MB: Manitoba Education and Training, 1998), 3.5.

« Підтримуйте з командою вашої дитини. Переконайтеся в тому, що школа знає про ваше бажання бути активними учасниками цієї команди і що ви передусім бажаєте допомогти. »

Ваша участь у роботі команди

Як батькам, вам належить важлива роль у забезпеченні успішного освітнього досвіду для вашої дитини. Щоб ефективно обстоювати її інтереси, вам необхідно бути добре поінформованими і конструктивно долучатися до діяльності команди педагогів і фахівців, які з нею працюють.

Ви можете активно підтримувати свою дитину й брати участь у її шкільному навчанні в різний спосіб, наприклад:

- включатися в процес обговорення й ухвалення рішень стосовно її освіти;
- коректно висловлювати свою незгоду з думкою вчителя (або вчителів) і пропонувати обговорити ту чи іншу проблему відразу після її виникнення;
- надавати поінформовану письмову згоду на проведення будь-яких оцінок вашої дитини;
- добре знати нормативні положення (політику) й усталені процедури (практику) школи та округу;
- висловлювати свої побажання щодо місця навчання дитини, брати участь в обговоренні різних варіантів, доступних у школі та окрузі;
- отримувати інформацію щодо навчання й успіхів вашої дитини від учителів та інших членів її команди;
- регулярно впродовж навчального року обговорювати з учителем звіти про прогрес вашої дитини;
- брати участь у розробленні індивідуального навчального плану (ІНП) для вашої дитини.

Працюючи в команді, всі її учасники спільно приймають рішення та діляться інформацією одне з одним. Ви також можете повідомити їх про:

- останні медичні дані стосовно вашої дитини;
- успішні методики навчання та формування поведінки, які ви застосовуєте вдома;
- зміни домашньої обстановки, які можуть викликати емоційні реакції в дитини;
- випадки зі шкільного навчання в попередні роки або в колишній школі;
- поточні цілі для дитини, над якими ви продовжуєте працювати вдома.

Надаючи корисну інформацію вчителю своєї дитини, ви тим самим допомагаєте покращувати її навчальний досвід.

Знайомство зі школою вашої дитини

Один з важливих шляхів створення ефективної команди полягає в налагодженні позитивних робочих стосунків з учителями ва-

« Створіть окремий альбом, щоб познайомити вчителя зі своєю дитиною. Опишіть, що їй подобається, а що ні, додайте її фотографії тощо. »

« Будьте готові до змін на початку навчального року... вам знадобиться вирішувати багато практичних питань. »

шої дитини та іншим персоналом школи. Для встановлення таких контактів можна запропонувати цілу низку рекомендацій.

- Познайомтеся з працівниками на початку навчального року й переконайтеся в тому, що надалі можна буде підтримувати неперервну комунікацію зі школою.
- Зайдіть до школи до або після уроків, щоб представитися.
- Зателефонуйте до школи й дізнайтеся, коли зручно завітати для короткої розмови з учителем.
- Будьте готові відвідувати батьківські збори – це важлива нагода для співпраці та обміну інформацією.
- Познайомтеся з директором вашої школи. За нормою Закону про державну шкільну освіту, на директора покладається загальна відповідальність за все, що відбувається в навчальному закладі. В нього можна отримати багато корисної інформації. Також директор – один з ключових учасників команди вашої дитини.

Індивідуальний навчальний план

Складання та впровадження індивідуального навчального плану (ІНП) – це процес спільної командної роботи вчителів, фахівців, допоміжних працівників і батьків. У співпраці вони намагаються задовольнити потреби індивідуальних учнів, яким необхідні різні види підтримки. Команда формулює очікувані результати навчання, або цілі, виходячи з поточних потреб і навичок дитини, розробляє систему заходів для їх досягнення на рік та письмово фіксує її.

Цей документ називається «індивідуальний навчальний план» (ІНП).

Кому потрібен ІНП

Усім учителям рекомендується поміркувати про потенційні переваги застосування ІНП для широкого кола учнів з різними потребами. Такі плани переважно складають для учнів, які потребують підтримки для розвитку поведінкових та пізнавальних чи когнітивних навичок. Його розробляють у разі, коли батьки й персонал спільно вирішують, що цей шлях є оптимальним з погляду забезпечення потреб дитини. ІНП обов'язково створюють для учня, якому необхідно модифікувати зміст курсів (із привласненням їм коду «М») або організувати навчання за індивідуалізованою програмою (код «І»).

Мета ІНП

Цей документ містить план заходів, покликаних допомогти учневі досягти його індивідуальних очікуваних результатів, або цілей, що перевищують його поточний рівень навичок. Тому від початку дуже важливо розуміти, що учень може і не може робити – це є запорукою успіху в процесі підготовки та подальшого впровадження такого плану.

Кожен ІНП є індивідуальним і розробляється під конкретного учня. Батьки також входять до команди з ІНП. Відтак, вони мають брати участь у його напрацюванні й згодом підписати готовий документ для своєї дитини.

Складові ІНП

Незалежно від конкретних потреб того чи іншого учня, всі ІНП містять такі базові елементи:

- ідентифікаційні дані учня та стисла інформація про нього;
- характеристика поточного рівня успішності, складена командою на основі консенсусного розуміння його здібностей і потреб;
- очікувані результати навчання, або цілі, спеціально визначені для даної дитини;
- конкретні завдання в роботі з учнем як простіші, технологічні частини вказаних вище цілей;
- особливості методики викладання, матеріали й стратегії;
- імена членів команди, які впроваджуватимуть ІНП, та середовище (один або кілька варіантів), де його будуть впроваджувати;
- плани й терміни оцінки ефективності ІНП та його перегляду.

Етапи розроблення ІНП

Процес підготовки ІНП включає чотири етапи:

- 1) збирання та обмін інформацією;
- 2) визначення напрямку;
- 3) розроблення та оформлення ІНП;
- 4) впровадження і перегляд ІНП.

Зазначені етапи можуть відбуватися в різній послідовності й навіть одночасно, виходячи з індивідуальних потреб учня. Як батьки й члени команди своєї дитини, ви можете активно долучатися до підготовки ІНП на кожному з них.

• Етап 1. Збирання та обмін інформацією.

На початку розроблення ІНП для вашої дитини та при визначенні його загального спрямування ви є джерелом корисної інформації. Зокрема, ви можете поділитися такими даними стосовно своєї дитини:

- ваші цілі й сподівання щодо дитини;
- її риси характеру;
- її здібності, інтереси та уподобання;
- сильні сторони й потреби;
- останні дані анамнезу й медичні потреби;
- події в родині та попередній освітній досвід, які можуть впливати на поточне навчання вашої дитини.

- **Етап 2. Визначення напрямку.**

Обираючи пріоритети, команда тим самим зосереджує увагу на тому найважливішому, що ваша дитина вивчатиме кожного року. На цьому етапі команда визначає такі пріоритети, спираючись на всю наявну інформацію.

Для цього її учасники мають:

- перелічити в списку всі навчальні потреби вашої дитини;
- проранжувати їх у порядку важливості;
- вибрати ключові на цей навчальний рік.

Щоб визначити, які з навчальних потреб вашої дитини є найважливішими, команді варто дати відповіді на такі запитання:

- Чи потрібна дитині зараз ця навичка?
- Чи буде ця навичка використовуватися для навчання в інших аспектах?
- Чи допоможе володіння цією навичкою розвивати самостійність дитини?
- Чи відповідає така навчальна ціль віку дитини та року навчання?
- Скільки часу потрібно на засвоєння цієї навички?
- Наскільки корисною буде ця навичка для дитини в іншому середовищі?

- **Етап 3. Розроблення та оформлення ІНП.**

Працюючи в складі команди, ви також можете пропонувати ідеї та інформацію для розроблення очікуваних результатів для своєї дитини. Як правило, ці очікувані результати, або цілі, вказують на те, чого вона може досягти в певній сфері за означений проміжок часу впродовж навчального року. Їх часто формулюють за предметними галузями (наприклад, з мови й читання, з математики тощо) або за напрямами планування (наприклад, розвиток навичок комунікації, самообслуговування, функціональних, академічних, соціальних, поведінкових навичок та навичок великої і дрібної моторики).

- **Етап 4. Впровадження та перегляд ІНП.**

На цьому етапі підготовки ІНП члени команди повертаються до очікуваних результатів навчання й вирішують, яким чином вони перевірятимуть досягнення поставлених цілей. Далі в роботі з учнем застосовуються відповідні стратегії викладання й оцінювання. Паралельно з цим команда регулярно переглядає зміст ІНП відносно розкладу учня (класного чи індивідуального), щоб контролювати систематичність впровадження ІНП в повсякденний навчальний процес.

Наприкінці команда визначає, як часто слід збиратися впродовж навчального року. Під час таких засідань, які проводяться для контролю за виконанням ІНП, учасники обговорюють прогрес дитини в напрямі її цілей та аналізують необхідність внесен-

ня коректив. Важливо, щоб ви також відвідували ці засідання та долучалися до обговорення успіхів своєї дитини й планування подальших кроків. Принаймні раз на рік, зазвичай наприкінці весни, команда переглядає ІНП і планує роботу на наступний навчальний рік. При підготовці нового ІНП за основу беруть інформацію, зібрану в поточному навчальному році.

Якісний ІНП: критерії успіху.

Застосування ІНП з метою покращення навчальної успішності учнів – найбільш ефективне, коли:

- батьки – активні й рівні учасники процесів планування та впровадження;
- ІНП використовується як робочий документ, інтегрований у повсякденну діяльність і планування;
- в ІНП чітко визначено, хто відповідальний за поточну роботу з навчання дитини і хто має збирати дані про досягнутий прогрес;
- ІНП є «активним» документом, який коригується з огляду на зміни обставин у житті учня та з урахуванням його успішності;
- ІНП передбачає використання висновків зі звітів клініцистів і консультантів та їхніх рекомендацій у плануванні повсякденної роботи з учнем.

Види підтримки в межах програми

«**Н**амагайтеся з'ясувати, яким чином будуть надаватися послуги.»

Рекомендовані джерела

Для учня з особливими потребами необхідно на індивідуальній основі вибрати належне місце навчання або навчальне середовище. При здійсненні такого вибору школа/округ спільно з батьками й учнями спочатку мають розглянути можливість надання освіти в умовах звичайного класу місцевої школи.

Більшість таких учнів відвідують свою місцеву школу, де їм забезпечують програми, різні види підтримки й послуги для задоволення їх індивідуальних потреб. Однак команда може дійти висновку, що навчання в звичайному класі не дає змоги задовольняти потреби учня та реалізовувати цілі його ІНП, навіть за наявності відповідної підтримки й послуг. У такому разі її учасники починають обговорювати альтернативні варіанти, які передбачають направлення дитини до іншого навчального середовища на певну частину шкільного дня чи на весь день.

Вибір місця навчання

Навчальні заклади й округи в провінції Манітоба пропонують широке коло варіантів для вибору місця навчання. Учні можуть здобувати освіту:

- у місцевій школі, в класі зі своїми ровесниками впродовж більшої частини дня;
- у місцевій школі, в класі зі своїми ровесниками та в спеціально-

- му навчальному середовищі на неповний день;
- у місцевій школі, в спеціальному навчальному середовищі впродовж більшої частини дня;
- у спеціальному навчальному середовищі, не обов'язково на базі місцевої школи.

Незалежно від обраного середовища, учневі може бути організовано супровід (підтримку) таких фахівців:

- ресурсного вчителя;
- клініциста (або клініцистів);
- асистента (або асистентів) учителя;
- учителя, який спеціалізується на роботі з дітьми з певним видом інвалідності;
- консультанта (або консультантів).

Визначення належного місця навчання для учня з особливими потребами – це спільна відповідальність команди та адміністрації школи й навчального округу.

- **Команда.** У батьків є своє уявлення про те, яке місце навчання або навчальне середовище найбільше сприятиме розкриттю потенціалу їхньої дитини. Вони мають звернутися до працівників школи/округу й дізнатися про те, які варіанти доступні на місцевому рівні. При виборі оптимального місця навчання або навчального середовища команда бере до уваги низку чинників. Зокрема, вона враховує конкретні потреби учня, наявні ресурси й види підтримки, погляди батьків з цього питання і те, що за даних обставин є розумним і належним.
- **Школа і навчальний округ.** Школа має визначити, які додаткові ресурси необхідні для реалізації індивідуального плану учня. Адміністрація округу розподіляє ресурси по школах. Кожен округ зобов'язаний проводити заходи з виявлення учнів з особливими потребами та оцінки сильних сторін і потреб кожної дитини. Також, у межах наявних ресурсів, округ планує і впроваджує освітні програми, які найкращим чином задовольняють потреби всіх учнів. Враховуючи існуючу матеріально-технічну базу та кадрове забезпечення, відповідно до чинних нормативних положень, школа/округ приймає остаточне рішення щодо зарахування, діючи в найкращих інтересах окремої дитини та всіх дітей, яких вона/він обслуговує.

Якщо у вас виникли запитання щодо програми чи видів підтримки для вашої дитини, або якщо ви бажаєте отримати інформацію про фінансування, зверніться до класного вчителя своєї дитини, директора школи чи до адміністрації навчального округу.

Підтримка клініцистів і спеціалістів

Іноді школи взаємодіють з іншими фахівцями в питаннях супроводу учнів з особливими потребами. Учитель може обговори-

«

Намагайтеся
зрозумітироль кожного
педагога та
фахівця, залученого
до шкільного
життя вашої
дитини.

»

ти з вами необхідність додаткової підтримки для вашої дитини, щоб визначати й задовольняти її потреби.

Школи/округи запрошують на роботу клініцистів або залучають їх на контрактній основі для надання допомоги навчальним закладам. Так, у більшості округів у штаті відділу учнівських послуг є психологи, соціальні працівники, логопеди тощо. Крім цього, в деяких округах також працюють фахівці з проблем читання, трудотерапевти, фізіотерапевти, медичні фахівці, консультанти залежно від ресурсів округу та місцевих потреб. Кожен такий спеціаліст може надавати команді інформацію та послуги для виявлення потреб учня, його навичок, стилю(ів) навчання, фізичних потреб, а також здійснення адаптацій та підбору стратегій щодо реалізації програми. Щоб отримати таку фахову підтримку, персонал обговорює та оформляє направлення дитини до відповідного клініциста, причому батьки також мають брати участь у цьому процесі. (Див. загальний опис функцій кожного фахівця у вступній частині посібника.).

Міністерство освіти, громадянства та молоді Манітоби також надає школам/округам підтримку в роботі з учнями, які нечують/мають порушення слуху, або не бачать/мають порушення зору. Додатково, школи/округи в межах провінції також можуть звертатися по допомогу до консультантів зі спеціальної освіти, які теж входять до штату Міністерства і спеціалізуються на різних видах інвалідності й особливих потреб.

Створена для учня команда може мати підтримку і від місцевих надавачів послуг та профільних установ. Наприклад, поширена практика взаємодії з відділом у справах осіб з інвалідністю, що належить до структури Міністерства у справах родини і житлозабезпечення. Цей відділ опікується родинами, які виховують дітей з особливими потребами.

Асистент учителя

У процесі планування чи впровадження ІНП шкільна команда може дійти висновку, що потрібна допомога асистента вчителя. Ймовірно, вам доводилося чути різні назви цієї посади, наприклад, «асистент з навчання» чи «парапрофесіонал» тощо, проте в Манітобі прийнято послуговуватися терміном «асистент учителя».

Асистент учителя своєю діяльністю доповнює зусилля інших педагогів і фахівців. Таким чином, він сприяє більш ефективному навчанню учнів, зокрема з особливими потребами. Свої робочі завдання він отримує від вчителя та від директора школи.

Асистенту вчителя можуть доручити виконання низки ролей та обов'язків:

- впроваджувати очікувані результати, або цілі, ІНП в повсяк-

- денному навчальному процесі відповідно до вказівок учителя;
- працювати з малою групою учнів над закріпленням нового поняття або навички, які вони вже проходили на уроці з учителем;
  - забезпечувати особистий догляд, зокрема для підтримання особистої гігієни, одягання тощо, а також допомагати дитині користуватися адаптивним обладнанням (наприклад, комп'ютером);
  - допомагати готувати матеріали для індивідуального учня, класу, школи;
  - надавати вчителю усну та/або письмову інформацію про діяльність учня, його поведінку, успіхи й потреби.

Скільки часу асистент має працювати з класом, на додаткових заняттях для відстаючих учнів, з малою групою або з індивідуальною дитиною – залежатиме від обставин. Разом з тим, головна відповідальність за планування, впровадження програм та оцінку учнівських досягнень покладається на вчителя.

Школи/округи приймають асистентів учителя на роботу або залучають їх на контрактній основі. При цьому вони керуються встановленими вимогами до рівня кваліфікації та чинними положеннями щодо найму й розподілу персоналу.

У будь-якої людини часто трапляються зміни діяльності, обстановки, середовища, тому вони є природною частиною нашого життя. На освітньому шляху дитини чи молодшої людини також відбуваються такі зміни чи переходи, коли учень:

- вперше приходить до школи;
- переходить від однієї діяльності до іншої або з одного середовища в інше;
- переходить до наступного класу;
- переходить з початкової школи (з підготовчого по 4 клас) до молодшої школи (5 – 8 класи);
- переходить з молодшої до старшої школи (9 – 12 класи);
- готується до дорослого життя.

Початок шкільного навчання, перехід з класу в клас та з однієї освітньої ланки до іншої, а потім адаптація до нових умов після випуску – все це перехідні періоди, які доводиться долати кожному з нас. Проте для багатьох учнів цей період звикання, як-от – до нового класу чи школи, нових однокласників, нового вчителя, ін-

Планування перехідного періоду

шого асистента вчителя чи до нового автобусу – може бути досить важким.

Під час таких перехідних періодів у дітей і молоді з особливими потребами часто виникають труднощі. Внаслідок життєвих змін, наприклад, вступу до школи чи її закінчення, вони опиняються в нових ситуаціях, відповідно, ці ситуації вимагають попереднього планування. Тому важливо, щоб під час своїх засідань учасники команди аналізували й заздалегідь вживали заходів для вирішення будь-яких проблемних питань, які можуть виникати в процесі поточного або очікуваного переходу учнів до нових умов життя і навчання.

Перехід від дошкілля до школи

Початок навчання – важлива подія в житті кожної маленької дитини. Увесь її подальший успіх у школі значною мірою залежатиме від адаптації до нового середовища й успішного досвіду навчання в перші роки. Тому на підготовчому етапі, ще до того, як дитина з особливими потребами почне відвідувати навчальний заклад, необхідно продумати різні аспекти її програми та фізичні модифікації на рівні школи та/або класної кімнати (наприклад, облаштувати пандус або забезпечити спеціальне обладнання).

На допомогу батькам і педагогічному персоналу фахівці програми «Здорова дитина», яка впроваджується за підтримки Уряду провінції, видали «Методичні рекомендації з організації переходу дітей з особливими потребами з дитячого садка до школи». По суті, ця сукупність рекомендацій є чітким протоколом, який дає змогу налагодити діалог між місцевими агенціями, що опікуються дітьми дошкільного віку з особливими потребами, та шкільною системою і започаткувати спільний процес планування за рік до того, як вони підуть до підготовчого класу.

У багатьох школах/округах працівники регулярно зустрічаються з представниками установ, які надають послуги дітям з особливими потребами, та обговорюють плани стосовно організації їхнього переходу до школи. Також часто для цього використовуються стандартні методики перехідного планування, щоб полегшити процес адаптації до нового середовища.

Коли ваша дитина вперше йде до підготовчого класу, вам необхідно знати й зробити декілька важливих речей. Вони перелічені в контрольній таблиці нижче, яка допоможе вам краще підготуватися й успішно подолати цей перехідний період у житті вашої дитини.

Контрольна таблиця

Плануйте наперед

- Плануючи вступ дитини до школи, спробуйте відповісти на такі запитання:
  - Як ви уявляєте собі найкращу освіту для своєї дитини?
  - Чи є якась інформація про вашу дитину, яку варто знати персоналу школи?
  - Чи є у вашої дитини певні специфічні потреби, які слід враховувати при плануванні її освітньої програми?
  - Яким варіантам при виборі класу / школи / навчального середовища для своєї дитини ви віддасте перевагу?
- Намагайтеся більше дізнатися про місцеві ресурси й практики, беручи до уваги потреби своєї дитини.
  - Які послуги доступні у вашому навчальному окрузі? У місцевій школі?
  - Якої політики дотримується ваша школа/округ в питаннях інклюзії, направлення дитини до певного класу чи закладу, забезпечення транспортом, формування та впровадження освітньої програми, надання послуг учням або спеціальної освіти?

Поінформуйте школу

- Принаймні за рік до початку навчання зв'яжіться з персоналом місцевої школи й повідомте, коли можна очікувати переходу вашої дитини. Попросіть організувати засідання, щоб розпочати процес планування.
- Якщо ви не впевнені, яку школу має відвідувати ваша дитина, зверніться до адміністрації навчального округу.
- Якщо на поточний момент ваша дитина відвідує заняття й отримує послуги за дошкільною програмою, попросіть організувати зустріч керівництва цієї програми з персоналом школи, аби обговорити заходи для полегшення її адаптації до шкільного життя.

Працюйте разом

- Після зарахування вашої дитини до школи організуйте зустріч за участю її класного вчителя, ресурсного педагога та відповідних працівників дошкільної установи, щоб обговорити її освітню програму. Якщо існують конкретні плани щодо впровадження програми, забезпечення обладнанням та надання послуг, попросіть надати письмовий примірник таких документів, де буде чітко вказано, які заходи має бути реалізовано, ким і в які терміни.
- Можна залучити працівників дошкільної установи до діалогу з персоналом школи, щоб спільно визначити найефективніші види підтримки й послуги, які, з одного боку, допоможуть розвивати сильні сторони вашої дитини, а з іншого – задовольняти її потреби.
- З'ясуйте, які ресурси чи тематичні тренінги для професійного вдосконалення необхідні педагогам, щоб впроваджувати програму вашої дитини. Запитайте, яку підтримку зможе отримувати школа.
- Надайте персоналу школи копії звітів, які допоможуть їм сформулювати оптимальну програму для вашої дитини.
- Повідомте вчителя про своє бажання брати участь у засіданнях з питань планування. З'ясуйте, як це можна зробити на практиці.

Перехідне планування для учнів, яким виповнюється 16 років

У міру дорослішання, коли учні готуються до старшої школи, постає нове завдання: визначити їхні мрії та сподівання на майбутнє і почати розробляти план переходу до наступного етапу життя після закінчення школи. У цей період родинам необхідно обговорити й сформувані реалістичні плани щодо подальших перспектив дитини, беручи до уваги її власні побажання та побажання батьків стосовно проживання й трудової зайнятості, проходження професійно-технічної підготовки чи здобуття післясередньої освіти, а також проведення вільного часу.

Перехідне планування розпочинається зі школи, оскільки саме тут проходить день учня і тут працюють люди чи команда людей, які добре його знають. Щоб створити умови для плавного й успішного переходу до дорослого життя, при підготовці цього плану також необхідно звернути увагу на різні аспекти його майбутнього.

У цьому процесі учень, його батьки та члени шкільної команди проходять низку етапів, зокрема:

- визначають сильні сторони учня, його здібності, навички, інтереси й потреби;
- з'ясовують, які з запропонованих на місцевому рівні програм можуть задовольняти індивідуальні потреби учня;
- намагаються дізнатися про те, наскільки доступні такі напрями діяльності і які вимоги вони висувають до претендентів:
  - післясередня освіта, професійно-технічна підготовка та трудова зайнятість (в тому числі можливості підтримуваного працевлаштування);
  - варіанти самостійного проживання чи проживання з підтримкою;
  - можливості для проведення вільного часу й налагодження соціальних контактів;
- розробляють для учня особистісно орієнтований план закінчення школи, беручи за основу його індивідуальні потреби й побажання.

Відповідно до усталеної практики в провінції Манітоба, підготовка до входження майбутнього випускника в доросле життя має починатися принаймні на момент досягнення підлітком 16 років. Учні, батьки, персонал школи та працівники інших установ, які надають допоміжні підтримки, та інші фахівці складають письмовий план. В цьому документі вони визначають ролі, обов'язки, часовий графік, а також заходи, які необхідно здійснити до закінчення підлітком старшої школи. Відповідні процедури викладено в посібнику «Методичні рекомендації Міністерства освіти Манітоби щодо процесу розроблення перехідних планів для учнів з особливими потребами, яким виповнюється 16 років.

На відміну від більшості ровесників у старших класах, учням з особливими потребами необхідний інтенсивніший і скоординованіший комплекс заходів для сприяння успішній адаптації після закінчення школи. Наведена нижче контрольна таблиця допоможе вам і вашій дитині заздалегідь спланувати свої дії для подолання важливих перехідних періодів у її житті.

Контрольна таблиця

Започаткуйте діалог

- Попросіть провести засідання за участю команди вашої дитини, щоб почати складати план для перехідного періоду.
- Під час цього засідання обговоріть, якими видами підтримки ваша дитина може скористатися на поточний момент та які нові види підтримки чи, можливо, послуги для дорослих, можуть знадобитися надалі.

Плануйте наперед і працюйте разом

- Приступаючи до розроблення плану, на цьому етапі життя вашої дитини необхідно мати чітке уявлення про те:
  - хто вона і ким бачить себе в майбутньому;
  - які види підтримки й послуги доступні на поточний момент або мають бути доступні в подальшому;
  - яких заходів необхідно вжити для реалізації перехідного плану.
- Поміркуйте над такими запитаннями.
  - Які сильні сторони й потреби вашої дитини?
  - Уявіть свою дитину через чотири-п'ять років. Чим вона займається?
  - Якою ваша дитина бачить себе в майбутньому та чого мріяла б досягти?
  - Чи маєте ви й ваша дитина достатньо інформації для прийняття рішень?
  - Чи потрібно вам більше дізнатися про те, які можливості чи варіанти нині існують?
  - Чи є якісь конкретні навички, які вашій дитині потрібно засвоїти, щоб бути максимально самостійною?
- Поговоріть з учителем своєї дитини чи іншими фахівцями з підтримки родини або соціальними працівниками й попросіть їх про допомогу в подоланні перехідного періоду.
- Збирайте інформацію з різних джерел, наприклад, зверніться до:
  - програми обслуговування дітей з інвалідністю;
  - товариства громадян з інвалідністю провінції Манітоба;
  - програми проживання з підтримкою;
  - програми професійної реабілітації;
  - програми сприяння працевлаштуванню й допомоги малозабезпеченим;
  - управління Уповноваженого у справах вразливих осіб;
  - регіональної служби охорони здоров'я;
  - психіатричного відділення,
  - відділення надомного обслуговування.

Комунікація

КОМУНІКАЦІЯ

« *Регулярно спілкуйтеся з учителем своєї дитини. Підтримуйте контакти з іншими батьками, соціальними працівниками тощо.*

»

Як батькам дитини з особливими потребами, під час її навчання доведеться часто приймати рішення. У цьому процесі виникатиме багато питань, і всі вони будуть різними, як різні самі діти.

За висновками науковців, батьки й учителі схильні вважати постійну комунікацію однією з базових складових ефективного навчання. Отже, необхідність батьківського залучення ні в кого не викликає сумнівів, проте майже в кожного учасника навчального процесу є власне бачення характеру їхньої участі. Зрозуміло, що міцні робочі стосунки між батьками й педагогами виникають лише в атмосфері довіри й взаємоповаги; їм також притаманні відкрита комунікація, активне слухання, гнучкість і спільна відповідальність.

У шкільному житті вашої дитини можуть виникати численні запитання, наприклад, щодо її освіти чи індивідуального навчального плану, навчальних потреб чи стилів, а також щодо оцінки, необхідних видів підтримки для кращого засвоєння матеріалу, відвідуваності, вимог до поведінки та сформованості соціальних навичок тощо. Тому, плануючи зустріч, скажімо, з її класним учителем, шкільною командою чи іншими фахівцями, які з нею працюють, спочатку важливо добре підготуватися. Нижче подано деякі запитання, які, можливо, ви вважатимете за доцільне поставити своєму співрозмовнику (чи співрозмовникам), обговорюючи прогрес своєї дитини чи будь-яку іншу тему, що вас цікавить.

Ставимо запитання

Запитання, які варто поставити

«

Дізнайтеся
більше
про принципи
роботи й практики
вашої школи та
навчального округу.

Поцікавтеся
нормативними
положеннями
стосовно
тривалості
шкільного дня,
навчальних днів та
вихідних, а також
щодо проведення
річних екзаменів
наприкінці
червня.

»

1. Чи встигає моя дитина за програмою для її класу? Якщо ні, то чому? Як найкраще діяти в такій ситуації?
2. Чи засвоює моя дитина навчальний матеріал відповідно до цілей свого ІНП? Якщо ні, то чому? Що можна зробити для покращення її успішності?
3. Що означають ці бали (оцінки)?
4. Чи застосовуються адаптації або модифікації в роботі з моєю дитиною?
5. Чи демонструє моя дитина значні успіхи або, навпаки, слабкі сторони в певних предметних галузях, про які я не знаю?
6. Як би ви охарактеризували стиль навчання моєї дитини?
7. Які види підтримки необхідні моїй дитині для засвоєння матеріалу? Які стратегії в роботі з нею дали втішні результати?
8. Чи потрібно моїй дитині впродовж шкільного дня відвідувати допоміжні заняття для відстаючих учнів, при цьому пропускаючи деякі уроки в своєму звичайному класі? Чому?
9. Чи виконала моя дитина всі самостійні навчальні завдання (наприклад, з написання реферату тощо)?
10. Чи була моя дитина присутня на всіх уроках?
11. Чи можливі в неї певні соціальні труднощі в стосунках із ровесниками, про які мені варто знати?
12. Чи потрібно направити мою дитину до шкільного ресурсного вчителя, логопеда, психолога, фахівця з проблем читання чи до соціального працівника? Яка процедура такого направлення? Які наслідки воно матиме згодом для її програми?
13. Яка роль асистента вчителя в роботі з моєю дитиною? Як я маю підтримувати зв'язок із цим працівником?
14. Що я/ми можемо зробити вдома, щоб допомогти моїй/нашій дитині у навчанні?

Врегулювання розбіжностей

«

На тлі сильних емоцій легко виникають непорозуміння.
Не бійтеся ставити запитання.
Будьте відкритими й чесними. Зберігайте почуття гумору – воно допомагає.
Заперечуйте з повагою.

»

Коли у вас виникають запитання чи занепокоєння щодо шкільної програми вашої дитини, потрібно шукати відповіді й усувати їх спільно з тими людьми, яких також торкається та чи інша ситуація. Намагайтеся вирішувати проблеми на рівні своєї школи.

- Спершу зверніться до класного вчителя своєї дитини. Обговоріть з ним те, що вас непокоїть, або поставте запитання, щоб дізнатися про проблему докладніше.
- Залучіть важливих членів шкільної команди.
- Поговоріть зі шкільним психологом-консультантом (соціальним працівником) чи ресурсним учителем про проблеми, вирішення яких також може потребувати їхньої участі.
- За необхідності, доведіть проблему до відома директора школи.

Якщо не вдається вирішити питання на рівні навчального закладу, можна звертатися до адміністратора відділу учнівських послуг, який працює з дітьми з особливими потребами, або до керівника навчального округу.

В освітній системі, яка прагне бути інклюзивною, розбіжності й непорозуміння між батьками й школою є природним і неминучим явищем. Той факт, що обом сторонам іноді буває складно дійти спільної думки, – це не добре і не погано. Проте, якщо вони намагаються шукати вихід із проблемної ситуації в атмосфері взаємної поваги, то в багатьох випадках суперечка вирішується в позитивному ключі.

Зауважимо, що існує багато підходів до врегулювання суперечок. Коли проблемне питання вдається розв'язати на локальному рівні, то від цього виграють усі. Діти з особливими потребами отримують освіту, яка відповідає їхнім індивідуальним навчальним потребам. А батьки й педагоги в такій ситуації отримують змогу зміцнити свої робочі стосунки й краще зрозуміти потреби й інтереси одне одного.

Рекомендовані джерела

(Див. таблицю з переліком питань та відповідних контактних осіб, до яких слід звертатися за роз'ясненнями, в розділі «Додаткова інформація» цього посібника.)

Додаткова інформація

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ

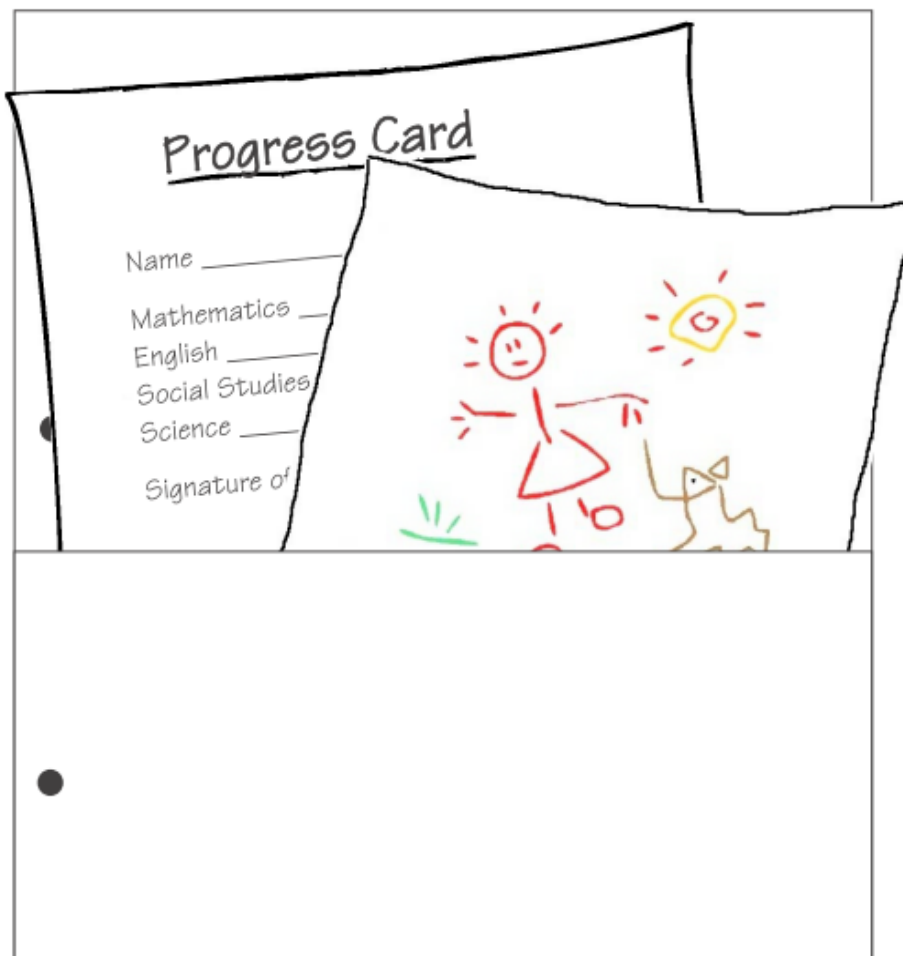
« Додайте до цього посібника окрему папку-кишеню, щоб зберігати всі документи стосовно навчання вашої дитини в одному місці (ІНП, протоколи засідань, звіти фахівців про проведення оцінки).

»

У цьому розділі ви знайдете кілька допоміжних матеріалів, які зможете використовувати в своїй діяльності для задоволення потреб дитини.

- **«Команда моєї дитини»** – ми радимо копіювати цю форму й наново заповнювати її з початку кожного навчального року. В ній ви можете занотовувати дані контактних осіб, аби згодом звертатися до них щодо підтримки в забезпеченні потреб своєї дитини.
- **«Фахівці, які можуть дати компетентну відповідь»** – ця таблиця допоможе визначити, до кого слід звертатися, щоб отримати відповіді на запитання або розв'язати проблемну ситуацію з конкретної тематики.

Рекомендуємо помістити цей посібник у папку-скорозшивач і поступово поповнювати її новими матеріалами, які стосуються освіти вашої дитини. Також можна додати папку-кишеню наприкінці посібника, де буде зручно зберігати всі документи щодо шкільного навчання вашої дитини.

Примітки

Працюємо разом. Посібник для батьків дітей з особливими потребами в школі

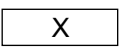
Команда моєї дитини			
Школа			
Контактна особа	ПІБ	Телефон	Email
Класний учитель			
Ресурсний учитель			
Директор			
Навчальний округ			
Адміністратор відділу учнівських послуг			
Психолог			
Логопед			
Трудотерапевт			
Фізіотерапевт			
Керівник округу			
Інші			
Установи/Служби			

Скопіюйте цю форму й складіть список місцевих фахівців, до яких ви можете звертатися впродовж навчального року для обговорення потреб своєї дитини.

Питання та фахівці, які можуть дати компетентну відповідь											
Якщо у вас є запитання щодо...	...Ви можете звернутися до...	Секретар школи	Класний учитель	Ресурсний учитель	Шкільний психолог	Директор чи його заступник	Клініцисти	Відділ учнівських послуг	Керівник навчального округу	Правління округу	Інші
Пропуски занять						x					
Вимоги щодо отримання академічних кредитів/ документа про закінчення школи						x					
Оцінка			x			x		x			
Проблеми поведінки					x		x				
Правила поведінки/ жорстоке ставлення/ програма «Безпечна школа»			x			x		x			
Календар подій						x					
Зміни класного розкладу											
Проблеми в класі						x					
Клінічний супровід						x	x	x			
Протокол комунікації			x					x	x		
Консультації (з академічних питань)		x			x						
Консультації (з особистих питань)											
Курикулум						x					
Дисципліна / залишення в школі після уроків за порушення норм поведінки											
Врегулювання суперечностей								x	x		
Профілактика дочасного вибуття зі школи					x	x			x		
Підтримка асистента вчителя								x			
Інформація про дії в надзвичайних ситуаціях						x			x		x
Екзамени (періодичне тестування)											
Екзамени (семестрові)					x	x					
Позакласна діяльність						x					
Експерсії						x					
Методичні рекомендації щодо виставлення оцінок						x					
Охорона здоров'я						x		x			
Індивідуальний навчальний план (ІНП)						x		x			
Батьківські ради / Дорадчі органи з питань шкільного лідерства											
Батьківські збори			x						x		
Державне тестування (на рівні провінції)						x					
Табелі успішності						x					
Залишення на другий рік					x	x					
Політика правління навчального округу											

Працюємо разом. Посібник для батьків дітей з особливими потребами в школі

Політика школи / адміністрації навчального округу		x			x		x	x		
Право вибору навчального закладу										
Фінансування за статтею особливих потреб					x					
Спеціальні програми / направлення до спеціального навчального середовища		x			x					
План на перехідний період				x			x			
Транспорт							x			

	До цього фахівця(ів) варто звернутися в першу чергу
	Також можна звернутися до цього фахівця(ів).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Manitoba. *The Child and Family Services Act*. C.C.S.M. с. C80. Winnipeg, MB: Queen's Printer—Statutory Publications, 1985.

---. *The Court of Queen's Bench Surrogate Practice Act*. C.C.S.M. с. C290. Winnipeg, MB: Queen's Printer—Statutory Publications, 1987.

---. *The Public Schools Act*. C.C.S.M. с. P250. Winnipeg, MB: Queen's Printer—Statutory Publications, 1987.

Manitoba. Children and Youth Secretariat, Education and Training, Health, and Family Services. *Manitoba Transition Planning Process Support Guidelines for Students with Special Needs Reaching Age 16*. Winnipeg, MB: Children and Youth Secretariat, Education and Training, Health, and Family Services, 1999.

Manitoba. Healthy Child Manitoba, Aboriginal and Northern Affairs, Culture, Heritage and Tourism, Education and Youth, Family Services and Housing, Health, Justice, and Status of Women. *Guidelines for Early Childhood Transition to School for Children with Special Needs*. Winnipeg, MB: Healthy Child Manitoba, Aboriginal and Northern Affairs, Culture, Heritage and Tourism, Education and Youth, Family Services and Housing, Health, Justice, and Status of Women, 2002. Available at: <<http://www.edu.gov.mb.ca/ks4/specedu/protocols/index.html>>.

Manitoba Education and Training. *Individual Education Planning: A Handbook for Developing and Implementing IEPs, Early to Senior Years*. Winnipeg, MB: Manitoba Education and Training, 1998. Available at: <<http://www.edu.gov.mb.ca/ks4/specedu/iep/>>.

Manitoba Education and Training, and Proactive Information Services, Inc. *Manitoba Special Education Review: Final Report*. Winnipeg, MB: Manitoba Education and Training and Proactive Information Services, Inc., 1998.

Manitoba Education, Citizenship and Youth. *Inclusive Schools: A Bibliography*. Winnipeg, MB: Manitoba Education, Citizenship and Youth, 2004.

Manitoba Education, Training and Youth. *Supporting Inclusive Schools: A Handbook for Student Services*. Winnipeg, MB: Manitoba Education, Training and Youth, 2001.

Примітки